

Euroopan unionin kuluttajapolitiikan haasteita

Historiallinen katsaus Euroopan unionin ja sen kahden jäsenmaan, Suomen ja Saksan, kuluttajapolitiikan rakentumiseen

Kaisa Huttunen ja Stefan Wahlen

TIIVISTELMÄ

Eurooppalaisen kuluttajapolitiikan juuret kietoutuvat vapaita markkinoita ja yksilön vapautta korostaneeseen klassiseen liberalismiin. Euroopan unionin perustamiskehitys voidaan jäljittää osaksi toisen maailmansodan jälkeistä poliittista ja taloudellista yhdentymiskehitystä. Sopimus Euroopan unionista syntyi varsinaisesti vuoden 1992 Maastrichtin sopimuksella, jossa jäsenvaltiot sitoutuivat yhtenäisen politiikan ja Euroopan sisämarkkinoiden edistämiseen sekä siirtämään kansallisvaltioidensa toimivaltaa Euroopan unionin keskuselimille. EU:n jäsenvaltiot ovat jäsenyytensä myötä sitoutuneet yhteisön direktiiveihin ja lainsäädäntöön. Yhtenäisistä asetuksista ja päämääristä huolimatta jäsenvaltioiden kuluttajapolitiikka on rakentunut eri kansallisvaltioissa eri tavoin. Lisäksi vaikka EU:n yhtenäinen kuluttajalainsäädäntö koskettaa kaikkia sen jäsenvaltioita, ainakin toistaiseksi kansalaisvaltiot ovat voineet noudattaa osittain tiukempia kansallisia lakejaan. Tässä artikkelissa tarkastelemme kahden Euroopan unionin jäsenvaltion, Suomen ja Saksan, kuluttajapolitiikan rakentumista. Tarkoituksena on tarkastella näitä maita yhteistä eurooppalaista taustaa vasten sekä paljastaa molempien kansallisvaltioiden kuluttajapolitiikan kehityksen erityispiirteitä. Pyrimme samalla tuomaan esiin joitakin haasteita, jotka liittyvät Euroopan unionin yhtenäisen kuluttajapolitiikan ja sisämarkkinoiden toimivuuden rakentamiseen.

JOHDANTO

Kuluttajapolitiikka on suhteellisen nuori politiikanala: Euroopassa sekä kansallisvaltiot että eurooppalaiset yhteisöt alkoivat kehittää kuluttajapoliittisia elimiä sekä lainsäädäntöä erityisesti 1970-luvulla¹, mutta 1990-luvulle tultaessa kuluttajapolitiikkaan kiinnitettiin enää vain hyvin vähän huomiota. Kiinnostus kuluttajapoliittisiin kysymyksiin heräsi Euroopassa uudelleen

¹ Pohjoismaissa valtiollista kuluttajapolitiikkaa kehiteltiin hyvin varhaisessa vaiheessa. Norjassa ja Ruotsissa jo 1950-luvulla ja Suomessa 1960-luvulla (Ilmonen 2004, 283).

vuosituhannen vaihteessa erityisesti ruokakriisien myötä (Ilmonen 2004; 2007, 388–389).

Euroopan unionin viime vuosina harjoittamassa kuluttajapolitiikassa ei ole niinkään korostettu kulutuksen moninaisuutta: päinvastoin, askel askeleelta on yhtenäistetty kulutustuotteita, kulutusmarkkinoita ja kuluttajalainsäädäntöä, ja samalla kavennettu kansallisvaltioiden välisiä eroavaisuuksia. Eri kansallisvaltioiden kuluttajapolitiikassa on ollut kuitenkin omat erityispiirteensä, jotka vaikuttavat edelleenkin sekä jäsenvaltioissa harjoitettuun kuluttajapolitiikkaan että EU:n kuluttajapolitiikan kehittämiseen. Kuluttajapolitiikka liitetään yleensä erilaisiin ohjelmiin, instituutioihin ja poliittisiin käytäntöihin, jotka tähtäävät kuluttajien aseman parantamiseen. Ohjelmien, instituutioiden ja käytäntöjen takana olevat kuluttajapolitiikan mallit ovat kuitenkin monikerroksisia ideologisia kokonaisuuksia, jotka ovat syntyneet historian saatossa. Toisin sanoen, menneisyys vaikuttaa myös nykypäivän kuluttajapolitiikkaan ja sen vuoksi nykypäivän kuluttajapolitiikan tarkastelussa tulee huomioida myös kuluttajapolitiikan historiallinen kehitys (ks. myös Reisch, 2004:6, 14).

Artikkelissa kuvaamme Suomen ja Saksan kuluttajapolitiikan kehitystä. Tutkimuksen tarkoituksena on osoittaa, kuinka Euroopan unionin jäsenmaissa harjoitettu kuluttajapolitiikka kietoutuu sekä kansallisvaltioiden omiin historiaihin ja instituutioihin että Euroopan yhteiseen historiaan ja järjestelmiin. Lisäksi molempien maiden kuluttajapolitiikan kansallinen tarkastelu auttaa meitä ymmärtämään sekä EU:n että sen jäsenmaiden nykytilannetta: Euroopan unionin jäsenyys vaikuttaa yhä enemmän kansallisvaltioiden kuluttaja-asioiden hallintoon ja linjauksiin, ja kansalaisvaltiot ovat siirtäneet yhä enemmän toimivaltaa EU:n keskuselimille. Euroopan unioni onkin yhä enemmän muuttumassa ylikansallisesta järjestöstä liittovaltion suuntaan.

Aluksi selvitämme mitä tarkoitamme kuluttajapolitiikalla sekä kuvaamme Euroopan unionin kehityksen pääpiirteitä. Tämän jälkeen jäsenämme kahden EU:n jäsenmaan, Suomen ja pääosin läntisen Saksan, kuluttajapolitiikan kehityskulkuja. Suomen ja Saksan ottaminen tarkastelun keskiöön tekee kiinnostavaksi erityisesti niiden eriaikainen ”liittyminen” Euroopan unioniin: Saksa on ollut heti toisen maailmansodan jälkeen mukana rakentamassa Euroopan unionia ja sen kuluttajapolitiikkaa, ja sillä on edelleen suuri painoarvo Euroopan politiikassa. Suomi liittyi unionin jäseneksi paljon myöhemmin, vuonna 1995.

MITÄ TARCOITAMME KULUTTAJAPOLITIIKALLA?

Käsitettä ”kuluttajapolitiikka” on yleensä käytetty vaihtelevissa merkityksissä. Myös kuluttajapolitiikan toiminta-alueita on määriteltä monella tavalla. Siksi haluamme selvittää mitä tarkoitamme kuluttajapolitiikalla tässä artikkelissa.

Englannin kielessä politiikka-käsitteelle on kolme vastinetta: politics, polity ja policy (ks. Palonen, 2003). Politics-käsitteellä viitataan laajamerkityksellisesti poliittiseen toimintaan, poliittiseen osallistumiseen ja poliittiseen kes-

kusteluun tai kiistelyyn. Polity-käsite puolestaan viittaa poliittiseen hallintojärjestelmään tai poliittiseen areenaan, johon poliittisuus tietyinä aikoina liitetään. Esimerkiksi Suomessa ja Saksassa kuluttajapolitiikan hallinnointi on kuulunut 1900-luvun puolivälin jälkeen pääasiallisesti kansallisvaltioille. Kansallisvaltioiden lisäksi ylikansallisten ja kansainvälisten organisaatioiden kuten Euroopan unionin ja YK:n säädökset ja linjaukset ovat vaikuttaneet myös jäsenvaltioidensa politiikkaan. Policy-käsitteellä viitataan poliittisten instituutioiden toimintalinjoihin ja toimenpiteisiin. Esimerkiksi Suomen tärkeimmät toimintalinjat kuluttajapoliittisissa kysymyksissä määritellään tällä hetkellä kansallisissa kuluttajapoliittisissa ohjelmissa, jotka seurailevat osittain EU:n linjauksia.

Tässä artikkelissa tarkastelemme Suomen ja Saksan kuluttajapolitiikan kehitystä pääasiallisesti politiikan polity- ja policy-merkitysten näkökulmasta eli keskitymme kuluttajapoliittisten hallintojärjestelmien, poliittisten instituutioiden ja -toimintalinjojen kehityskuluihin. Mutta koska myös kolmannen sektorin järjestöillä kuten naisten kotitalousjärjestöillä, kuluttajaliikkeillä sekä osuuskauppaliikkeillä on ollut hyvinkin keskeinen rooli niin sanotun virallisen kuluttajapolitiikan kehittämisessä, näitäkään ei voida täysin jättää tarkastelun ulkopuolelle.

Sekä kansallisilla että kansainvälisellä tai ylikansallisella kuluttajapoliittisella säätelyllä on pyritty suojaamaan markkinaosapuolista heikompana pidettyä osapuolta – kuluttajaa. Kuluttajansuojelullisilla asetuksilla on haluttu turvata kuluttajien oikeudellisia, taloudellisia ja turvallisuuteen liittyviä asioita. Kuluttajapolitiikan voidaankin katsoa asettaneen kuluttajalle markkinoille osallistumisen oikeudelliset puitteet (esim. Reisch, 2004; Wahlen, 2009). Kuluttajapoliittinen sääntely koskee nykypäivänä hyvin erilaisia osa-alueita kuten ravitsemusta, terveyttä, tuoteturvallisuutta, televiestintää, taloutta, vakuutuksia, liikennettä, energiaa, ympäristöä sekä kilpailun sääntöjä. Näin ollen kuluttajapolitiikka ulottuu myös muihin politiikanaloihin kuten sosiaalipolitiikkaan, terveyspolitiikkaan ja kilpailupolitiikkaan. Sääntelyn lisäksi kuluttajakasvatuksella, kuluttajatutkimuksella ja kuluttajien informoinnilla on ollut keskeinen sija kuluttajapoliittisten toimien valikoimassa.

EU:N KEHITYKSEN PÄÄPIIRTEITÄ – TASAPAINOTTELUA MARKKINOIDEN VAPAUTTAMISEN JA SÄÄNTELYN VÄLILLÄ

Eurooppalaisen kuluttajapolitiikan juuret kietoutuvat vapaita markkinoita ja yksilön vapautta korostaneeseen klassiseen liberalismiin. EU:n perustamiskehitys voidaan jäljittää osaksi toisen maailmansodan jälkeistä poliittista ja taloudellista yhdentymiskehitystä, jolloin Alankomaat, Belgia, Italia, Luxemburg, Länsi-Saksa ja Ranska perustivat Euroopan unionia edeltävät Euroopan hiili- ja teräsyhteisön (1950), Euroopan talousyhteisö EEC:n² (1957) ja

² Vuonna 1960 EEC:n kilpailijaksi perustettiin Euroopan vakaakauppajärjestö EFTA, joka rajoittui vapaakaupan edistämiseen ilman poliittisia yhtenäistämispäitä. Suomi liittyi EFTA:n liitännäisjäseneksi vuonna 1961 ja täysjäseneksi vuonna 1986. Tällä hetkellä EFTA:n jäseniä ovat enää Islanti, Liechtenstein, Norja ja Sveitsi. Ny-

Euroopan atomienergiayhteisön (1957). Vuonna 1967 edelliset yhteenliittymät sulautettiin Euroopan yhteisö EY:ksi, ja 1970-luvulta lähtien EY:n jäseniksi on liittynyt myös muita Euroopan maita. EY puolestaan sulautui vuoden 1992 helmikuussa osaksi Euroopan unionia, joka perustamisasiakirjana pidetään niin sanottua Maastrichtin sopimusta. Sopimuksessa unioniin kuuluvat maat päättivät yhtenäisestä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, yhteistyöstä oikeus- ja sisäasioissa sekä yhteisen talous- ja rahaliiton perustamisesta ja samalla yhtenäisvaluutta euroon siirtymisestä. (ks. esim. Dahl, 1993). Saksa on siis ollut alusta lähtien mukana kehittämässä Euroopan unionia, mutta Suomi liittyi unioniin vasta vuoden 1995 EU-jäsenyytensä myötä.

Euroopan taloudellista yhdentämistä on toteutettu kilpailua vapauttamalla ja kilpailun esteitä purkamalla. Ajatus eurooppalaisista yhtenäismarkkinoista oli jo vuoden 1957 EEC:n perustamisen taustalla.³ Varsinainen askel sisämarkkinakehitykselle oli Euroopan komission vuonna 1985 Milanossa esitteleminen niin sanottu valkoinen kirja, joka sisälsi myös tarkan aikataulun sisämarkkinoiden toteuttamiselle (ks. esim. Ilmonen, 2007:389; Wahlroos 2003:154–157). Sisämarkkinoiden – tavaroiden, palvelusten, pääoman ja työvoiman vapaan liikkumisen – edistämiseen sitouduttiin viimeistään vuoden 1992 Euroopan unionin sekä Euroopan talousalue ETA:n perustamisen myötä.⁴

Samanaikaisesti sodanjälkeisen vapauttamisideologian kanssa länsimaissa heräsi uudenlaista kuluttajaliikehdintää. Tämän aluksi Yhdysvalloissa nousseen niin sanotun modernin kuluttajaliikehdinnän⁵ innoittajana sanotaan olleen amerikkalainen juristi Ralph Nader, joka arvosteli 1960-luvulla amerikkalaisia suuryhtiöitä ja erityisesti autoteollisuutta siitä, että se ei huomioi kuluttajan turvallisuuskysymyksiä tuotekehittelyssä (ks. Nader, 1965). Modernin kuluttajaliikehdinnän eräänlaisena perustuslakina voidaan pitää Yhdysvaltojen presidentti John Kennedyn julistusta kuluttajien perusoikeuksista vuodelta 1962. Julistuksen mukaiset kuluttajaoikeudet olivat: oikeus turvallisiin tuotteisiin, oikeus totuudenmukaiseen informaatioon, oikeus tulla kuulluksi valtionelimissä sekä oikeus valita eri tuotteiden välillä. (ks. Kennedy, 1962). Viimeisessä oikeudessa yksilön vapaus ja vapaa kilpailu kiidettiin yhteen: vapaa kilpailu nähtiin kuluttajan kannalta hyödyllisenä, sillä se lisäsi kuluttajien valintamahdollisuuksia. Lisäksi kilpailun katsottiin alentavan tuotteiden hintoja ja parantavan niiden laatua. Vapaan kilpailun ei

kyään EFTA-maat Sveitsiä lukuunottamatta ja Euroopan unioni muodostavat yhdesä Euroopan talousalue ETA:n.

³ Samanaikaisesti Euroopan liittoumissa kehitettiin kilpailua koskevaa lainsäädäntöä. Jo EEC:n perustamisasiakirja, niin sanottu Rooman sopimus, sisälsi tiukkoja kartellisäännöksiä ja tullikieltoja. Euroopan unionin kilpailulainsäädäntö perustuukin pitkälti tämän asiakirjan artikloihin 81 ja 82, jotka kieltävät kilpailua rajoittavat yritysten väliset sopimukset sekä määräävän markkina-aseman väärinkäytön. Suurimmassa osassa Euroopan unionin jäsenmaita kansalliset kilpailulainsäädännökset on harmonisoitu EU:n kilpailulainsäädännön kanssa. (ks. esim. kilpailuvirasto 2009.)

⁴ Euroopan talousalue ETA:n perustamissopimus allekirjoitettiin vuonna 1992. Sopimuskumppaneina olivat EU-maat sekä EFTA-maat Sveitsiä lukuun ottamatta.

⁵ Kulutusosuustoimintaa voidaan pitää modernin kuluttajaliikehdinnän edeltäjänä (esim. Huttunen 2005).

kuitenkaan uskottu toimivan ilman valtiollista säätelyä. Valtioiden tuli edistää kilpailua luomalla esimerkiksi anti-trustilainsäädäntöä sekä turvata kolme muuta kuluttajaoikeutta – riittävän hyödykeinformaation saamisen, tuotteiden turvallisuuden sekä sen, että kuluttajilla on mahdollisuus saada oikeutta kuluttajariitatilanteissa. 1960-luvulla syntynyt moderni kuluttajaliikehdintä ei siis kyseenalaistanut itse markkinataloutta⁶, mutta piti kuluttajaa markkinoilla elinkeinoelämää heikompana osapuolena, joka kaipaisi julkisen vallan tukea.

1970-luvulla myös eurooppalaiset kansallisvaltiot alkoivat kehittää valtiollista kuluttajapolitiikkaa ja markkinoita säätelevää lainsäädäntöä Kennedyn julistuksen hengessä (ks. Ilmonen, 2004). Myös Euroopan yhteisössä kehitettiin kuluttajapolitiikkaa: 1970-luvulla EY:ssä tehtiin kaksi kuluttajapolitiittista toimenpideohjelmia, joissa korostettiin sekä kuluttajan suojelua että markkinoiden vapauttamista jäsenvaltioiden välillä. 1970-luvun puolivälissä tehtiin myös useita kuluttajansuojaa koskevia laki- ja direktiiviehdotuksia⁷. Kuluttajansuojaa koskevien direktiiviehdotusten lisäksi jo EY:n aikaan säädettiin erilaisia elintarvikkeiden laatudirektiivejä⁸ sisämarkkinoiden kaupan käynnin tehostamiseksi (Bourgoignie, 1987:89–103).

Ensimmäinen Euroopan unionin aikainen kuluttajapolitiittinen toimintasuunnitelma hyväksyttiin 1993 ja se käsitteli vuosia 1993–1995⁹. Ohjelman asialistalla oli lainsäädännön kehittäminen ja vakiinnuttaminen, kuluttajavalistuksen tehostaminen sekä kuluttajien oikeussuojan parantaminen. Lisäksi keskeinen kehittämisaikana oli kuluttajien oikeusturva jäsenvaltioiden rajojen ylittävissä kaupassa (Dahl, 1993; Maier, 1993). Vuonna 1992 EU:n yhteyteen perustettiin niin sanottu Euroguichets-verkosto, jonka tehtävänä oli informoida ja neuvoa kuluttajia jäsenmaiden välisessä kaupassa. Lisäksi vuonna 2001 EU:n jäsenvaltiot yhdessä Norjan ja Islannin kanssa perustivat niin sanotun EEJ-Net instituutin, jonka tarkoituksena oli muun muassa antaa suosituksia kuluttajariitakysymyksissä, jotka koskivat jäsenmaiden välistä kuluttajakauppaa. Vuonna 2005 edelliset yhdistyivät Euroopan kuluttajakeskusverkostoksi, ja jokaisessa EU-maassa on oma verkoston toimipiste (ks. esim. Wilhelmsson, 2004:321; Euroopan kuluttajakeskus, 2009).

Vuosituhanen vaihteessa kuluttajien luottamus etenkin vapaasti liikkuvien elintarvikkeiden turvallisuuteen oli kuitenkin heikentynyt niin kutsutun hullen lehmän taudin ja muiden ruokaskandaalien myötä, ja kotimaisten tuotteiden kysyntä kasvoi. Kuluttajien luottamuksen palauttamiseksi Euroopan neuvostossa alettiin kehittää talousalueen elintarvikelainsäädäntöä ja -val-

⁶ Ns. radikaalissa vasemmistolaisessa kuluttajaliikehdinnässä on ollut olennaista juuri markkinatalouden kyseenalaistaminen (ks. Huttunen, 2005).

⁷ Direktiivit ovat EU:ssa keskeisiä lainsäädöksiä. Ne osoitetaan jäsenvaltioiden lainsäätäjille, ja näiden tulee tietyssä ajassa saattaa ne osaksi kansallista lainsäädäntöä.

⁸ 1980-luvun lähtien elintarvikkeita on standardisoitu Euroopan yhtenäismarkkinoiden toiminnallisuuden nimissä, mutta 2000-luvulla osasta näistä standardeista on myös luovuttu. Kuuluisaksi tullut laatudirektiivi oli vuonna 1987 asetettu ns. kurkkudirektiivi, joka purettiin viime vuoden heinäkuussa.

⁹ Tämän jälkeen ohjelmia on luotu kausille 1996–1998, 1999–2001, 2002–2006, ja nyt voimassa oleva ohjelma on kaudelle 2007–2013.

vontaa (ks. esim. Ilmonen, 2007:389–399). Euroopan komissio julkaisi vuonna 2000 elintarviketurvallisuutta koskevan niin sanotun valkoisen kirjan, jossa suunniteltiin puolueettoman elintarvikeviranomaisjärjestelmän perustamista sekä toimenpiteitä elintarvikelainsäädännön kehittämiseksi (ks. EU-komissio, 2000). Valkoisen kirjan ohjeita seuraten vuonna 2002 EU:ssa luotiin elintarvikelainsäädännön yleiset periaatteet, jotka sisälsivät myös päätöksiä elintarvikkeiden turvallisuuteen liittyvistä menettelyistä. Lisäksi samana vuonna perustettiin EU:n rahoittama Euroopan elintarviketurvallisuusviranomainen EFSA¹⁰, joka on keskittynyt muun muassa elintarviketutkimukseen sekä riskiarviointien tekemiseen (ks. EU:n elintarvikevirasto, 2009).

2000-luvulla ”kuluttajan luottamuksella edistämällä” eli sillä, että harmonisoinnin myötä kuluttajat uskaltaisivat paremmin tehdä kauppaa Euroopan talousalueella, on perusteltu myös kuluttajalainsäädännön täysharmonisointia. Tällä hetkellä EU:n kuluttajansuojasäännökset perustuvat vähimmäistason yhdentämisestä koskeviin periaatteisiin eli EU asettaa kuluttajansuojan vähimmäistason, mutta jäsenvaltioilla on oikeus ottaa käyttöön EU-säännöksiä tiukempia kansallisia lakejaan. Vuoden 2002–2006 politiikkaohjelmasta lähtien päämääränä on kuitenkin ollut kuluttajalainsäädännön täysimittainen yhdenmukaistaminen (ks. Wilhelmsson, 2004). Uusimmassa ohjelmassa sisämarkkinoiden tehokkuutta ja täysharmonisointia perustellaan esimerkiksi näin:

”Sisämarkkinoilla on potentiaali tulla maailman suurimmiksi vähittäismarkkinoiksi. Nykyään sisämarkkinat ovat hajanaiset ja muodostavat kansallisten rajojen mukaisesti 27:t minimarkkinat. (...) Teknologiset välineet ovat yhä laajemmin käytössä, mutta yritysten ja kuluttajien käyttäytyminen laahaa kaukana perässä; sitä rajoittavat sisämarkkinoiden esteet sekä luottamuksen puute rajat ylittävään kaupankäyntiin. (...) EU tietää onnistuneensa, jos se vuoteen 2013 mennessä on pystynyt uskottavasti osoittamaan kaikille EU:n kansalaisille, että he voivat tehdä ostoksia missä tahansa EU:n kolkassa kulmakaupoista verkkokauppoihin luottaen siihen, että kuluttajansuoja on yhtäläisen tehokas kaikkialla niin vaarallisten tuotteiden kuin huijareidenkin varalta, ja on pystynyt osoittamaan kaikille vähittäiskauppiaille ja varsinkin pk-yrityksille, että ne voivat myydä tuotteitaan missä tahansa yhtenäisten ja yksinkertaisten sääntöjen perusteella.” (EU-komissio, 2007:2)

Ensimmäinen askel kuluttajalainsäädännön täysharmonisointiin otetaan, jos EU:ssa hyväksytään vuoden 2008 direktiiviehdotus, jossa korvattaisiin neljä nykyistä – kotimyyntiä (1985), kohtuuttomia sopimusehtoja (1993), etämyyntiä (1997) ja kulutustavaran kauppaa ja takuita (1999) – koskevat direktiivit. Esiitetty direktiivi muuttaisi EU:n minimilainsäädännön maksimilainsäädännöksi eli nykyisestä EU:n kuluttajansuojan vähimmäistasosta tulisi kuluttajansuojan enimmäistaso, joita myös jäsenvaltioiden tulisi noudattaa (ks. esim. Viitanen, 2009). Esimerkiksi vuodesta 2007 toiminut Euroo-

¹⁰ Erilaiset ympäristöliikkeet ja globalisaatiokriittiset liikkeet ovat epäilleet EFSA:n puolueettomuutta ja tieteellisyyttä ja nimenneet EFSA:n elintarvikeskandaaliviranomaiseksi (ks. esim. Eco-risk, Friends of the Earth Europe & Global, 2000).

pan ensimmäinen kuluttajakomissaari Meglena Kuneva¹¹ on ajanut painokkaasti tätä lakiuudistusta.

Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan Suomen kuluttajapolitiikan kehittymistä. Tarkastelu alkaa 1900-luvun alun naisten kotitalousliikkeistä sekä osuuskauppaliikchedinnästä, sillä näillä on ollut suuri vaikutus valtiollisen kuluttajapolitiikan rakentamisessa.

KULUTTAJAPOLITIIKAN KEHITTYMINEN SUOMESSA – OSUUSTOIMINNAN JA KULUTTAJAPOLITIIKAN MALLIMAASTA EUROOPAN UNIONIN JÄSENEKSI

Ennen toista maailmansotaa Suomen valtio ei juuri osallistunut kotitalous- ja kuluttajapoliittisten kysymysten hallinointiin. Valtion rooli korostui lähinnä vain ensimmäistä maailmansotaa seuranneena kriisiaikana kun pulaa torjumaan perustettiin Valtion kotitaloustoimikunta (1917–1923) ja Elintarveministeriö (1918–1922). Tuolloin kuluttajapolitiikan areenaa hallitsivat Suomessa lähinnä naisten vuosisadan alussa perustamat kotitalousjärjestöt sekä osuuskauppaliikkeet SOK ja E-liike¹². Nämä järjestöt hoitivat käytännön kotitalous- ja kuluttajakasvatusta, valistivat kansalaisia kulutuskysymyksistä sekä ottivat kantaa sosiaalisiin, terveydellisiin ja taloudellisiin kysymyksiin. Vastineeksi kasvatusta ja sosiaalityöstään ne saivat 1920-luvulta lähtien valtiolta rahallista tukea toimintaansa (ks. Heinonen, 1998:131–132; myös Huttunen, 2005 & 2006).

Nämä kolmannen sektorin järjestöt olivat myös kulutustutkimuksen pioneereja. Esimerkiksi kansainväliseenkin taloustieteelliseen keskusteluun osallistunut Laura Harmaja painotti kotitaloustyön taloudellista arvoa ja vaati jo 1920-luvulla yhtenäisen kuluttajapolitiikan organisointia (Heinonen, 1998:95–107, 204, 228–240). Lisäksi kansantaloudellisista ja ravintotieteellisistä asioista kiinnostuneet naisaktivistit vaativat jo 1920-luvulla kotitaloustieteellisen oppiaineen perustamista Helsingin yliopistoon (mm. Ahlström 1997)¹³. Naisten aloitteesta perustettiin myös varhaiset kulutustutkimuskeskukset Työtehoseura¹⁴ ja Kotitalouskeskus¹⁵ (Heinonen,

¹¹ Kunevan toiminta Euroopan kuluttajakomissaarina on herättänyt myös paljon arvostelua maailmalla. Myös Suomessa Helsingin Sanomien viime vuoden heinäkuussa julkaisema Kunevan haastattelu herätti keskustelua. Siinä Kuneva esitti, että kuluttajilla on nykypäivänä jopa paremmat oikeudet kuin yrityksillä (ks. Helsingin Sanomat 2.7.2009, A4).

¹² Vuosisadan vaihteessa syntynyt suomalainen osuuskauppatoiminta jakaantui vuonna 1916 kahtia pitkälti kansalaissodan linjoja mukaellen (ks. esim. Huttunen 2006, 410–414). Käytämme nimitystä SOK porvarillisesta maanviljelijäväestön osuuskauppojen keskusjärjestöstä ja E-liike vasemmistolaisesta palkansaajaväestön osuuskauppojen keskusjärjestöstä. Pääkaupunkiseudulla toiminut Elanto oli osa E-liikettä.

¹³ Yliopistollinen kotitalousopetus saatiin kuitenkin aikaiseksi vasta parikymmentä vuotta myöhemmin, kun kodin taloustieteen (nyk. kuluttajaekonomia) professuuri perustettiin vuonna 1946 ja ravintokemian professuuri (nyk. ravitsemustiede) vuonna 1957 Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteelliseen tiedekuntaan.

¹⁴ Vuonna 1924 perustetun Maatalouden työtehoseuran nimi muutettiin vuonna 1939 Työtehoseuraksi (Heinonen, 1998:199–200; Tapiola, 1973:126).

1998:196–203). Myös akateemista osuustoimintaopetusta ja -tutkimusta on harjoitettu Suomessa 1920-luvulta lähtien. Aluksi yliopistollista osuustoimintaopetusta järjestettiin Kansalaiskorkeakoulussa, jonka osuustoiminnasta vastaava professori Antero Rinne julkaisi useita talouspoliittisia kirjoituksia muun muassa monopoliyhtiöiden vaaroista sekä laati osuuskauppaliikelle talouspoliittista ohjelmaa (ks. Rinne, 1938 & 1948).¹⁶

Neuvonnan-, valistuksen ja akateemisen tutkimustoiminnan lisäksi osuuskauppaliikkeet harjoittivat myös varhaista kuluttajansuojelua aikana, jolloin valtio ei sitä vielä tehnyt. Muun muassa laaduntarkkailu oli keskeinen osuuskauppojen innovaatio: esimerkiksi Elanto perusti meijerinsä yhteyteen laboratorion jo vuonna 1912. Tämä on merkittävää siinä mielessä että ensimmäinen kunnallisen terveydenhuoltolautakunnan perustama maidontarkastuselin perustettiin Turkuun vasta vuonna 1916 ja kunnalliset maidontarkastuselimet yleistyivät Suomessa vasta 1930-luvulla. Lisäksi osuuskauppaliikkeillä oli omat tavarantarkastuslaboratorionsa jo vuodesta 1913 lähtien (esim. Huttunen, 2006:412). Valtio alkoi harjoittaa vastaavaa tavarantarkastusta vasta toisen maailmansodan vuosina, kun vuonna 1942 perustettiin Valtion teknillinen tutkimuskeskus VTT kauppa- ja teollisuusministeriön alaisuuteen valvomaan vuonna 1941 asetetun elintarvikelain toteutumista (Tapiola, 1973:124–125; Lammi, 1973:30, 42).

Vaikka molempien osuuskauppaliikkeiden toiminta kuluttajaongelmien ratkaisemisessa ja kaupanalan kehittämisessä olivat monelta osin hyvin samankaltaisia (ks. Heinonen & Huttunen, 2005:60–61), silti nimenomaan E-liikettä pidettiin varsinaisena kuluttajaliikkeenä ja kuluttajien etujärjestönä. SOK:n läheiset suhteet maanviljelijäjärjestöihin puolestaan esti sitä asettumasta kuluttajien puolelle määrätynlaisissa kysymyksissä. Esimerkiksi elintarvikkeiden hintapoliittisissa ja maatalouspoliittisissa kysymyksissä E-liike esiintyi järjestelmällisesti kuluttajien painostusjärjestönä kun taas MTK on ollut vastaavanlainen tuottajien järjestö. Vasemmistolainen E-liike otti voimakkaasti kantaa myös kilpailupoliittisiin asioihin aloittamalla jo 1920-luvulla pitkäaikaisen taistelun kaupan kartellisoitumista ja monopolisoitumista vastaan. Monopolit nähtiin kuluttajille vahingollisena erityisesti siksi, että kilpailun puuttuessa yritykset pystyvät asettamaan korkeita monopolihintoja ja myös tuotteiden laatu saattaa kärsiä. Lisäksi oltiin huolissaan monopoliyritysten poliittisen vallan kasvusta (Huttunen, 2005:77–62; Huttunen, 2006).

¹⁵ Vuonna 1924 perustettu Kotitalouskeskus opasti aluksi kotitalouksia kamppailussa sota-ajan puutetta vastaan, mutta toiminta muuttui pian kotitaloudelliseksi tutkimus- ja kokeilutyöksi. Vuonna 1972 nimi muutettiin Kotitalous- ja kuluttaja-asiain tutkimuskeskukseksi (mm. Tapiola, 1973:125–126; Heinonen, 1998:196–199) Toiminta lakkautettiin vuonna 1990 kun tehtävät siirtyivät Kuluttajatutkimuskeskukselle.

¹⁶ Yliopistollinen osuustoimintaopetus laajeni vuonna 1957 Helsingin yliopiston valtiotieteelliseen tiedekuntaan perustetun Osuustoimintainstituutin myötä. Instituutin esimiehenä toimi mm. sosiaalipolitiikan professori Heikki Waris. Osuustoimintainstituutin nimi muutettiin 1960-luvulla osuustoimintaopin laitokseksi, ja vuonna 1966 Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan oppituoli nimettiin erityisesti osuustoimintaopin professuuriksi. Oppituoli lakkautettiin vuonna 1990 (Köppä, Troberg & Hytinkoski, 2008).

Ensimmäinen, vilpillistä kilpailua koskeva asetus säädettiin vuonna 1930, mutta laki koski lähinnä mainonnan ylilyöntejä. Osittain E-liikkeen painostuksesta 1940-luvun lopulla hallitus asetti kartellikomitean suunnittelemaan laajempaa kilpailulainsäädäntöä. Tuloksena oli vuonna 1958 voimaan astunut kartellilaki, ja lain toteutumista valvomaan perustettiin Kartellivirasto patentti- ja rekisterihallitukseen yhteyteen. Vuoden 1964 lakiuudistuksessa Kartelliviraston nimi muutettiin Elinkeinovapausvirastoksi ja kartellilaki korvattiin taloudellisen kilpailun edistämislakilla. Kilpailun edistäminen ei kuitenkaan vielä tuohon aikaan ollut kovinkaan määrätietoista, sillä talvisodasta lähtien Suomessa harjoitettiin samanaikaisesti myös hintasäännöstelyä ja hintavalvontaa. Suunnitelmallinen kilpailupolitiikka alkoi Suomessa vasta 1980-luvulla kun valtiollisen sääntelyn sijasta kilpailu alettiin nähdä yhä tärkeämpänä talouden ohjauskeinona. Vuonna 1988 hintasäännöstely- ja valvonta lopetettiin Suomessa samalla kun kilpailunedistämislaki korvattiin kilpailunrajoituslailla ja kilpailuasiat keskitettiin Kilpailuvirastoon (Purasjoki & Jokinen, 2001).

Vaikka valtio oli 1940-luvulta lähtien ottanut yhä enemmän vastuuta esimerkiksi elintarvikkeiden valvonnasta ja kilpailua koskevista asioista, varsinaista kuluttajapolitiikan hallintoa alettiin kehittää vasta 1960-luvulla. Kehittämistoimien voidaan katsoa alkaneen vuonna 1962, kun valtiovarainministeriö asetti sosiaaliministeriön esityksestä kuluttajapoliittisen neuvottelukunnan ratkomaan uudenlaisia kuluttajakysymyksiä, joita oli syntynyt muun muassa sodanjälkeisen kotimarkkinoiden vapautumisen myötä. Tuohon aikaan sekä julkista keskustelua että neuvontajärjestöjen työtä lisäsi muun muassa ulkomailta tulleiden uutuustuotteiden turvallisuuteen liittyvät kysymykset sekä huoli kuluttajien taloudellisesta kyvykkyydestä selvitä moninaistuneiden pakkausten ja mittajärjestelmien keskellä. Neuvottelukunnan ensimmäiseksi tehtäväksi tulikin kuluttajien hintatietoisuuden kehittäminen ja kuluttajavalistuksen järjestäminen. Seuraava askel otettiin kun valtio perusti ensimmäisen kuluttajaneuvoston sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen vuonna 1965. Vuodesta 1974 lähtien kuluttajapolitiikan koordinaatio ja myös neuvosto on kuulunut entisen kauppaja- ja teollisuusministeriön eli nykyisen työ- ja elinkeinoministeriön alaisuuteen. Vuodesta 1977 lähtien neuvosto (nyk. kuluttaja-asian neuvottelukunta) on koottu parlamentaarisesti eduskunnan voimasuhteet huomioon ottaen aina vaalikaudeksi kerrallaan. Neuvostossa on ollut mukana myös kaupan, teollisuuden, kotitalousjärjestöjen ja kuluttajaliikkeiden edustajia¹⁷. Myös naisten kotitalousjärjestöjen edustajia sekä molempien osuustoimintaliikkeiden edustajia on toiminut aktiivisesti näissä valtiollisissa kuluttajaelimissä (esim. Huttunen, 2006:415–417).

Suomalaisen kuluttajapolitiikan kehittäminen seuraili Yhdysvalloissa alkaneen modernin kuluttajaliikkeen linjoja ja erityisesti Kennedyn julistuksia (ks. Lammi, 1973:11). Valtiollisen kuluttajapolitiikan syntymisen taustalla oli myös näkemys kuluttajien ja tuottajien välisestä epätasapainosta ja eturis-

¹⁷ Ensimmäinen modernin kuluttajaliikkeen edustaja Suomessa oli vuonna 1965 perustettu Kuluttajat-Konsumenterna r.y. ja se on osallistunut alusta alkaen neuvoston toimintaan. Toinen tällainen kolmannen sektorin kuluttajajärjestö on Suomen Kuluttajaliitto. Sen juuret ovat vuonna 1957 Sosialidemokraattisen naisliiton perustamassa Kotineuvontaliitossa.

tiriidoista. 1960- ja 1970-luvulla käydyissä kuluttajapolitiikkaa koskevissa keskusteluissa elinkeinoelämän edustajat tähdensivät informaation merkitystä tämän epätasapainon ratkaisemisessa, mutta kuluttajajärjestöt ja vasemmistopuolueet vaativat kuluttajavalistuksen lisäksi myös kuluttajaa suojaavan lainsäädännön uudistamista¹⁸ (Ilmonen, 2004:268; Huttunen, 2005:60–62, 79–81). Vanhat säädökset kun olivat peräisin vuodelta 1734. Lainsäädäntöhankkeet käynnistyivät oikeusministeriössä vuonna 1971 ja laki saatiin aikaiseksi vuonna 1978. Laki se sisälsi myös säädökset kuluttaja-asiamiehestä, markkinatuomioistuimesta, kuluttajavalituslautakunnasta ja kunnallisesta kuluttajaneuvonnasta (esim. Huttunen, 2006:417–418). Seuraavan suuri kuluttajahallinnon organisaatiouudistus tapahtui vuonna 1990. Tuolloin perustettiin erillinen Kuluttajavirasto, jonka johtajana toimii kuluttaja-asiamies. Samalla tehostettiin sekä kulutustutkimusta perustamalla Kuluttajatutkimuskeskus että elintarvikevalvontaa keskittämällä valvontauuteen Elintarvikevirastoon.¹⁹

Vaikka ennen vuoden 1995 EU-jäsenyyttäkin Suomi on ollut tiiviissä yhteistyössä eurooppalaisten liittoumien kanssa²⁰, liittyminen on myös tuonut monenlaisia uudistuksia kansalliseen kuluttajapolitiikkaan. Esimerkiksi vuonna 2005 Suomen kuluttajaviraston yhteyteen perustettiin Euroopan kuluttajakeskus neuvomaan suomalaisia Euroopan yhtenäismarkkinoilla tapahtuvassa rajat ylittävässä kaupassa. Lisäksi erilaiset ruokakriisit ovat vaatineet elintarviketurvallisuusasioiden tehostamista ja keskittämistä myös Suomessa. Elintarvikevalvontatehtävät siirrettiinkin vuonna 2006 uuteen elintarviketurvallisuusvirasto Eviraan²¹.

Suomessa kansallisia kuluttajapoliittisia linjauksia on laadittu kuluttaja-asia-ain neuvottelukunnassa vuodesta 1983 lähtien. EU:hun liittymisen myötä kansallisia ohjelmia suunniteltaessa on myös otettu huomioon EU:n kuluttajapoliittisen strategian linjauksia. Autio, Heinonen ja Huttunen (2008) ovat tarkastelleet ajanjaksona 1983–2007 voimassa olleita kuluttajapoliittisia ohjelmia. Niistä näkyy selkeästi se, kuinka vielä 1980-luvun ohjelmassa olleet korostukset markkinoiden säätelystä korvaantuivat 1990-luvulle tultaessa kilpailun ja kuluttajien vapaudenvalinnan korostuksilla²². Lisäksi informaati-

¹⁸ Kuluttajalainsäädännön uudistamista ajettiin aktiivisesti erityisesti E-liikkeessä (ks. Huttunen, 2005:60–62).

¹⁹ Kuluttajatutkimuskeskus toimii työ- ja elinkeinoministeriön alaisuudessa, ja sinne siirtyi myös Kotitalouskeskuksen toimintaa. Elintarvikevalvontatehtävät siirtyivät tuolloin VTT:ltä Elintarvikevirastoon, joka toimi yhteistyössä eläinlääkintä ja elintarviketutkimuslaitos EELA:n kanssa. Elintarviketurvallisuusasiat kuuluvat maa- ja metsätalousministeriön alaisuuteen.

²⁰ Suomi oli liittynyt EFTA:n liitännäisjäseneksi jo vuonna 1961 ja täysjäseneksi vuonna 1986. Suomen vapaakauppasopimus EEC:n kanssa astui voimaan vuonna 1974. Erityisesti kilpailulainsäädäntöä on rakennettu yhdessä näiden liittoutumien kanssa. Suomen kilpailulainsäädännön voidaan katsoa harmonisoituneen vastamaan EY:n kilpailuoikeudellisia periaatteita jo vuoden 1992 kilpailunrajoituslakiuudistuksen yhteydessä (Purasjoki & Jokinen, 2001).

²¹ Vuoden 2008 lopussa Suomessa velloi esimerkiksi juustokohu ja seuraavana vuonna kananmuniin liittynyt salmonellakohu sekä elintarvikkeiden lasinsirukohu. Evira on joutunut usein kommentoimaan julkisuudessa näitä elintarvikeskandaaleja.

²² Vielä 1980-luvun kuluttajapoliittisista ohjelmista voidaan myös lukea elinkeinoelämän ja kuluttajien välistä vastakkaisuutta, mutta 1990-luvulle tultaessa risti-

on tarjoamista on pidetty 1980-luvulta lähtien keskeisenä välineenä kuluttajaongelmien ratkaisemisessa. Uusin kansallinen ohjelma koskee ajanjaksoa 2008–2011. Myös siinä korostetaan valinnanvapautta ja informaatiota:

”Kuluttajien hyvinvoinnin edellytyksenä ovat toimivat markkinat, joilla kuluttajien turvallisuus ja valinnanvapaus sekä tuotteiden ja palveluiden saatavuus, laatu ja kohtuuhintaisuus varmistetaan. Valinnanvapauden hyödyntäminen edellyttää, että kuluttajien käytössä on riittävästi informaatiota esimerkiksi tuotteisiin liittyvistä taloudellisista riskeistä. Kuluttajien hyvinvointi voidaan turvata vain vuorovaikutteisessa ja avoimessa yhteiskunnassa, jonka turvallisuuteen ja toimivuuteen kuluttajat luottavat. Kuluttajilla itsellään on vastuullinen rooli oman hyvinvointinsa turvaajina.” (TEM, 2008:10)

Yhteenvedona suomalaisen kuluttajapolitiikan kehityksestä voidaan sanoa, että Suomessa kuluttajapolitiikan areena kuului 1900-luvun puoliväliin saakka pääasiallisesti kolmannen sektorin järjestöille ja osuuskauppaliikkeille. Ennen toista maailmansotaa kuluttajakysymykset liittyivät pääosin sosi-aali- ja terveystaloudellisiin kysymyksiin ja kuluttajakysymyksiä ratkaistiin pitkälti neuvonnan, valistuksen ja tutkimuksen keinoin. Osuuskauppaliikkeet harjoittivat myös konkreettista kuluttajansuojelua muun muassa tuotteiden omavalvonnan kautta. Vähitellen toisen maailmansodan jälkeen kuluttajapolitiikan hallinta alkoi siirtyä valtiolle. Aluksi kuluttajaetuja pyrittiin turvaamaan sekä markkinoita säätelemällä että kilpailua lisäämällä. 1970-luvulla kuluttajajärjestöjen ja vasemmistopuolueiden painostuksen seurauksena markkinoiden säätelyn tueksi luotiin kansallinen kuluttajalainsäädäntö. 1980-luvulta lähtien valtiollista säätelyä on monella tapaa purettu ja kuluttajapolitiikka on kytketty yhä enemmän kilpailupoliittisiin kysymyksiin. Vuoden 1995 EU:hun liittymisen jälkeen kuluttaja-asioiden hallinto on osittain siirtynyt EU:lle ja osaksi EU:n sisämarkkinapolitiikkaa.

Seuraavaksi siirrymme käsittelemään Saksan kuluttajapolitiikan kehitystä. Historialliset tapahtumat kuten kansallissosialistisen puolueen valtaannousu ja Saksan kahtiajakautuminen toisen maailmansodan jälkeen ovat vaikuttaneet osaltaan Saksan nykyisen kuluttajapolitiikan muotoutumiseen.

KULUTTAJAPOLITIIKAN KEHITTYMINEN SAKSASSA – KILPAILUN VAPAUTTAMISESTA ELINTARVIKETURVALLISUUDEN TEHOSTAMISEEN

Suomen tapaan myös Saksassa modernin kuluttajapolitiikan edeltäjänä voidaan pitää kulutusosuustoimintaa. Saksassa osuustoiminta virisi jo 1800-luvun puolivälissä, ja suomalaiset osuuskauppaliikkeet ottivatkin paljon mallia saksalaisesta osuustoiminnasta ja olivat yhteydessä saksalaisten osuustoiminta-aktivistien kanssa (esim. Seppelin, 2000:21–28; ks. myös Tanner, 1948). Erityisesti 1920-luvun Saksassa kulutusosuustoiminta oli

riitakorostuksia ei enää löytynyt ohjelmista, vaan pikemminkin korostettiin elinkeinoelämän ja kuluttajien yhteneväisiä etuja (ks. Autio, Heinonen & Huttunen, 2008:47–48, 53–54).

suuri kansanliike. Kuluttajaosuuskunnat olivat valtion tukena tarjonnan ja hintojen säätelyssä vakauttaen sitä kautta taloutta ja alentaen kuluttajahintoja. Lisäksi asunto-osuuskunnilla oli tärkeä rooli kaupunkien rakentamisessa. Myös naisten osallistumisella osuustoimintaan oli suuri vaikutus vuosisadan alun kaupungistumiskehityksessä. Kulutusosuustoiminnan vaikutukset kuluttajapolitiikkaan jäivät kuitenkin kovin lyhytaikaisiksi, sillä osuustoiminnallinen joukkoliikehdintä laimeni vuoden 1933 kansallissosialistisen puolueen valtaannousun jälkeen (Fairbairn, 1999). Näin ollen Saksan nykyisen valtiollisen kuluttajapolitiikan kehittymiseen ei kulutusosuustoiminnalla ole samanlaista merkitystä kuin Suomessa²³.

Saksassa elintarvikekysymykset kuuluivat pitkään maatalouspolitiikan alaan. Jo Saksan keisarikunnan aikana (1871–1918) elintarvikemarkkinoista oli säädetty laki, jolla pyrittiin suojelemaan ja turvaamaan maataloustuottajien tuloja. Asetus johti siihen, että tasavaltaan siirtymisen yhteydessä, vuonna 1919, perustettiin elintarvike- ja maatalousministeriö valvomaan tuottajien etuja (Nonn, 1999:30). Myös kotitaloustieteet kehittyivät maatalousministeriön alaisuudessa: vuonna 1925 ministeriön alaiseen Saksan naisten akatemiaan perustettiin kodin tieteiden keskustoimisto. Keskustoimiston johtaja toiminut Maria Silberkuhl-Schulte julkaisi muun muassa kirjan kodin taloudesta, jossa hän pyrki Laura Harmajan tavoin tuomaan esiin kotitaloudessa tehdyn työn kansantaloudellista arvoa (ks. Silberkuhl-Schulte, 1933).

Kansallissosialistisen Saksan aikaa (1933–1945)²⁴ leimasi tiukka valtiojohtoisuus: Palkkoja ja hintoja säännösteltiin, ja markkinatalouden ja liberalismin vastustaminen kasvatti maan omavaraisuusastetta. Kuluttajakysymysten ratkominen ei tuohon aikaan ollut kovin järjestelmällistä. Varsinaisen johdonmukaisen kuluttajapolitiikan voidaan sanoa alkaneen Saksan liittotasavallassa vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin kuluttajapoliittiset asiat sijoitettiin uuden liittotasavallan valtionvarainministeriöön ja kytkettiin pitkälti kilpailupolitiikan alueelle. Eryyksen tärkeä rooli kilpailupolitiikan kehittäjänä oli Saksan liittotasavallan ensimmäisellä valtiovarainministerillä, Ludwig Erhardilla²⁵, joka korosti vapaan kilpailun hyödyllisyyttä sekä uudelle liittovaltiolle että kuluttajille (Schröter, 1999:113,116,127). Länsi-Saksa olikin alusta alkaen mukana EU:ta edeltävissä yhteisöissä, jotka tähtäsivät kaupan vapauttamiseen ja säännöstelyn purkamiseen. Itä-Saksassa kuluttajapolitiikan kehitys kulki puolestaan päinvastaiseen suuntaan: kuten kansallissosialistisen Saksan aikanakin, Itä-Saksassa valtio päätti hinnoista, palkoista ja tarjonnasta (ks. Heldmann, 2001).

Vielä toisen maailmansodan jälkeen useiden hyödykkeiden, kuten esimerkiksi postin, kuljetuksen ja televiestinnän hinnat olivat kuitenkin Länsi-

²³ Saksalaisilla osuuskauppaliikkeillä ei ollut vastaavanlaisia suuria keskusorganisaatioita mitä SOK ja E-liike ovat olleet (ks. esim. Fairbairn, 1999).

²⁴ Yhtenä syynä kansallissosialistien kannatukseen voidaan pitää Weimarin tasavallan (1919–1933) suuria taloudellisia vaikeuksia 1930-luvulla.

²⁵ Kansantalouden professori Erhard oli suhtautunut kriittisesti kansallissosialismiin ja hänet tunnettiin vapaan yritteliäisyyden ja kilpailun kannattajana. Hänestä tuli Baijerin talousministeri vuonna 1945, minkä jälkeen hän toimi valtiovarainministerinä vuosina 1949–1963 ja siirtyi Saksan liittokansleriksi vuonna 1963.

Saksassakin säädeltyjä. Myös elintarvikkeiden hintoja säädeltiin maatalouspoliittisilla toimenpiteillä. Hintasäätelyä alettiin purkaa vähitellen 1950-luvulta lähtien²⁶ (Schröter, 1999). Markkinoiden vapauttamista toteutettiin myös vuoden 1957 kilpailunrajoituslailla²⁷. 1950-luku oli tärkeä vuosikymmen myös elintarvikekysymysten kehittämisessä. Vuonna 1952 elintarvikeministeriön alaisuuteen perustettiin Kotitalouden tutkimuskeskus²⁸, jonka tehtävänä oli uudistaa tieteellistä tutkimusta ja parantaa kansalaisten elintäsoa (Bundesforschungsanstalt für Hauswirtschaft, 1963). Tutkimusalueet jakautuivat laitoksessa neljään teemaan: kotitalouteen, elintarviketeknologiaan, kotitalouskoneisiin ja asumiseen (Preuss, 1996).

Länsi-Saksassa toimi myös erilaisia yhdistyksiä, jotka hoitivat kuluttajapolitiittisia kysymyksiä. Esimerkiksi vuonna 1953 perustettiin niin sanottu Saksan kuluttajajärjestöjen yhteistyöelin, johon liittyi muun muassa Saksan vuokralaisliitto, kuluttajien keskuskomitea sekä Saksan kotiäitien järjestö. Lisäksi vuonna 1957 Hampurissa avattiin ensimmäinen kuluttajaneuvontakeskus. Myöhemmin kaikkiin osavaltioihin on perustettu tällaisia valtion taloudellisesti tukemia, mutta riippumattomia kuluttajaneuvontaaorganisaatioita. Lisäksi vuonna 1964 perustettiin valtion tukema niin sanottu Tavarantestauslaitos (Stiftung Warentest), joka tarjosi kuluttajille tietoa erilaisista kuluttajavertailuista. 1960-luvun Länsi-Saksassa katsottiinkin, että kuluttajat hyötyvät parhaiten vapaista markkinoista jos heillä on riittävästi informaatiota tuotteista (Kuhlmann, 1990; Reisch, 2004).

1970-luvulla keskustelu kuluttajapolitiikasta vilkastui Länsi-Saksassa²⁹. Lisäksi 1970-luvulla liittovaltio otti enemmän vastuuta kuluttaja-asioista. Esimerkiksi vuonna 1971 Länsi-Saksan hallitus julkaisi ensimmäisen kuluttajapolitiittisen raporttinsa³⁰. Seuraavana vuonna hallitus perusti kuluttajapolitiittisen neuvoston, joka muistutti Suomen kuluttajaneuvostoa. Neuvosto ei kuitenkaan ollut pitkäikäinen (ks. Reisch, 2004). Lisäksi kuluttajaneuvontaa tehostettiin kun vuonna 1977 elintarvikkeiden ja maatalouden tietopalvelu otti hoitaakseen myös kuluttajien neuvonnan ja valistuksen. Vuonna 1974 uudistettiin myös vuodelta 1936 peräisin olevaa elintarvikelainsäädäntöä. Saksassa ei kuitenkaan luotu varsinaista kuluttajalainsäädäntöä, mitä

²⁶ Tämänkään jälkeen hintasäännöstelystä ei olla luovuttu kokonaan Saksassa.

²⁷ Kilpailulainsäädäntöä oli kehitetty tätä aikaisemminkin. Esimerkiksi vilpillistä kilpailua koskeva asetus säädettiin Saksassa jo vuonna 1909. Nykyään kilpailuasioita valvoo Saksan kartellivirasto (ks. Reisch & Micklitz, 2006).

²⁸ Vuonna 1962 Kotitalouden tutkimuskeskus yhdistettiin Elintarviketutkimuskeskukseen.

²⁹ Tuohon aikaan Saksassa kehiteltiin erilaisia kuluttajapolitiikan toimintamalleja. Esimerkiksi Scherhornin (1975) niin sanotussa vastapainomallissa korostettiin kuluttajajärjestöjen roolia liike-elämän vastavoimana, Kroeber-Riehl (1977) mallissa painotettiin kulutuskäyttäytymisen empiiristä tutkimista, ja Biervertin, Fischer-Winkelmannin ja Rockin (1977) mallissa ehdotettiin valtion roolin lisäämistä erilaisissa tuotantopäätöksissä.

³⁰ Toinen kuluttajapolitiittinen raportti tehtiin vuonna 2004 ja kolmas vuonna 2008. Kuluttajapolitiittiset raportit eivät Saksassa olleet samanlaisia tulevaisuuteen tähtäviä toimenpideohjelmia kuin Suomessa, vaan enemmänkin muistioita jo tehdyistä toimenpiteistä.

Suomessa tehtiin, vaan Saksan lainsäädäntö on perustunut lakiin yleisistä sopimusehdoista ³¹.

1980-luvulla kehitys kuluttajapolitiikan rintamalla oli hiljaisempaa. Suuri muutos seuraavalla vuosikymmenellä oli kun Saksat yhdistyivät vuonna 1990. Samalla entinen Saksan demokraattinen tasavalta liittyi osaksi Euroopan Yhteisöä ja sen liberalistista talouspolitiikkaa.

2000-luvulla tapahtui suuria muutoksia myös kuluttajapolitiikan alueella: 1990-luvun lopussa Euroopan elintarvikekriisi, erityisesti niin sanottu BSE-kohu, oli herättänyt kiivasta keskustelua elintarviketurvallisuuden tehostamisesta. Tämän vuoksi vuonna 2001 maatalousministeriön nimi muutettiin kuluttajansuojaministeriöksi ja samalla Saksassa nimettiin ensimmäinen kuluttajansuojaministeri. Uuteen ministeriöön perustettiin myös tieteellinen kuluttajien ja elintarvikealan neuvottelukunta, jonka tehtäviin kuuluu muun muassa julkaista raportteja ja antaa lausuntoja sekä elintarviketurvallisuuteen että muihin kuluttajakysymyksiin liittyvistä asioista (ks. BMELV, 2009). Seuraavana vuonna perustettiin Kuluttajansuoja- ja elintarviketurvallisuusvirasto sekä liittovaltion riskinarviointi-instituutti. Suuri muutos kuluttajatutkimuksen alalla tapahtui myös kun vuonna 2008 Saksan elintarviketutkimuskeskuksen toiminta rajattiin koskemaan ainoastaan elintarviketurvallisuuskysymyksiä. Toisin sanoen enää Saksassa ei ole virallista instituutiota joka harjoittaisi yleistä kuluttajatutkimusta, vaan kuluttajatutkimus keskittyy pelkästään elintarviketutkimukseen ³² (MRI, 2009).

Yhteenvetona Saksan kuluttajapolitiikan kehityksestä voidaan todeta, että vaikka 1970-luvulla Länsi-Saksassa valtion rooli kuluttajapolitiikassa tehostui, kuluttajapolitiikan hallinto on ollut Saksassa paljon hajanaisempaa kuin Suomessa. Saksassa ei ole myöskään ollut mitään selkeää kuluttajapoliittista strategiaa, vaan jokaisella puolueella on ollut omat kuluttajapoliittiset ohjelmansa. Saksan kuluttajapolitiikan hajanaisuutta voidaankin selittää osittain sen historiallisella kehityksellä: Kansallissosialistisen Saksan aikaan (1933–1945) kulutusosuustoiminnan kehittäminen katkesi ja valtion harjoittama politiikka keskittyi pääosin tuotannon valtiollistamiseen, kotimaisen tuotannon suojelemisen ja hintasäännöstelyn kaltaisiin toimenpiteisiin. Toisen maailmansodan hävinnyt Saksa jaettiin kahtia minkä jälkeen Itä-Saksassa jatkettiin säännöstelypolitiikkaa Neuvostoliiton valvonnassa ja Länsi-Saksaa liberalisoitiin länsiliittoutuneiden valvonnassa. Vuoden 1990 jälkeisen Saksojen yhdistymisen jälkeen myös Itä-Saksa sulautui osaksi Euroopan unionia. Kuluttajapoliittisten kysymysten hallinnollinen keskittäminen tapahtui yhdistyneessä Saksassa oikeastaan vasta 2000-luvulla kun erilaisten ruokaskandaalien vuoksi Saksaan perustettiin kuluttajansuojaministeriö ja kuluttajansuojaministerin virka. Kuluttajapolitiikan painopiste on kuitenkin ollut lähinnä elintarviketurvallisuuskysymyksissä.

³¹ Saksan yleisiä sopimusehtoja koskevat lait eivät kuitenkaan ole olleet täysin yhdenmukaisia EU:n kuluttajadirektiivien kanssa. Esimerkiksi Saksan kuluttajakaupaa koskeva lainsäädäntö on joiltakin osin ollut tiukempaa kuin vastaava EU-lainsäädäntö.

³² Jo vuonna 2005 kuluttajansuojaministeriön nimi muutettiin elintarvike-, maatalous- ja kuluttaja-asiainministeriöksi, mikä kuvaa hyvin elintarviketurvallisuusasioiden ensisijaisuutta.

LOPUKSI

Toisen maailmansodan jälkeen hajonnutta Eurooppaa alettiin korjata kilpailun esteitä purkamalla ja markkinoita vapauttamalla. Päämääränä oli rakentaa yhtenäinen vauras Eurooppa, jonka sisällä tavarat, palvelut, työntekijät ja pääomat voisivat liikkua vapaasti. Sodan hävinnyt Länsi-Saksa oli aktiivisesti mukana harjoittamassa liberaalia politiikkaa Euroopan keskeisissä yhteensiitymissä. Neuvostoliiton naapurimaa Suomi otti aluksi vain varovaisia askeleita kohti näitä liittoutumia.

Markkinoiden vapauttamista ja kilpailun edistämistä on perusteltu kuluttajien edulla: tätä kautta kuluttajien valinnanvara lisääntyy ja hinnat halpevat. Eurooppalaisten kuluttajien valinnanvara on varmasti kasvanut kilpailun vapauttamisen myötä. Nykyään samat hyödykkeet ovat tarjolla lähes kaikissa maissa, ja kuluttajat voivat tehdä esimerkiksi internetin välityksellä ostoksiaan myös ulkomailta.

Vuosituhanne vaihteessa kuluttajien luottamus markkinoilla myytävien elintarvikkeiden turvallisuuteen on kuitenkin heikentynyt erilaisten ruokaskandaalien vuoksi. Elintarviketurvallisuuden lisäksi erityisen arvostelun kohteena on ollut myös EU:n tuotestandardisoinnit, joilla on pyritty yhtenäistämään tuotteiden laatuvaatimuksia ja määritelty millaisia tuotteita markkinoilla saa tai ei saa myydä. Esimerkiksi Suomessa on aika ajoin oltu huolissaan siitä, että "kansallisruokamme" mämmin, karjalanpiirakan tai kalakukon myyminen kiellettäisiin uusien EU-direktiivien nojalla. EU:n tuotestandardisointien katsotaan siis osaltaan kaventavan kuluttajien valinnanvara.

Myös uusi direktiiviehdotus, jonka johdosta kansalliset kulutusta koskevat lait harmonisoidaisiin EU:n minimilainsäädännön kanssa, on herättänyt vastustusta jäsenmaissa. Esimerkiksi Suomessa on 1980-luvulta lähtien purettu valtiollista säätelyä ja kytketty kuluttajapolitiikkaa yhä enemmän kilpailupoliittisiin kysymyksiin. Silti näillä näkymin ei kuitenkaan oltaisi valmiita heikentämään kuluttajansuojaa³³. Voimassa olevassa kuluttajapoliittisessa ohjelmassa kuluttajansuojakysymykseen otetaan kantaa näin:

"Edunvalvontaa EU:n toimielimissä tehostetaan. Suomen nykyinen kuluttajansuojan korkea taso on pystyttävä säilyttämään ja kuluttajan aseman turvaaminen on otettava huomioon kattavasti EU:n eri lainsäädäntösektoreilla. Vuonna 2009 asetettavan uuden komission kuluttajapoliittisiin linjauksiin vaikuttamiseksi valmistellaan Suomen tavoitteet EU:n kuluttajapolitiikan kehittämiseksi." (TEM, 2008:20)

Myös Saksassa on vastustettu EU:n direktiiviehdotusta kuluttajalainsäädännön uudistamisesta ja Saksan liittotasavallan liittoneuvosto äänesti

³³ Esimerkiksi Suomen kuluttajaliitto on kerännyt nimiä direktiiviä vastustavaan adressiin ja esittänyt adressin eduskuntaryhmien edustajille (ks. Suomen kuluttajaliiton adressi 2009). Uuden direktiivin kielteisistä vaikutuksista Suomen kuluttajalainsäädäntöön on kirjoitettu myös mediassa (ks mm. Viitanen, 2009; Helsingin Sanomat 2.7.2009, A4).

6.3.2009 tätä ehdotusta vastaan (asiakirjat, jotka koskevat neuvotteluprosessia: ks. Euroopan komissio, 2009; vzbv, 2009). Vaikka Saksa on ollut alusta lähtien mukana Euroopan unionin ja sisämarkkinoiden luomisessa ja kehittämisessä, niin EU-kriittisyys on ollut ja on edelleenkin hyvin voimakasta Saksassa.

Näyttääkin siltä, että kuluttajalainsäädännön harmonisointi ja myös sisämarkkinoiden "täydellinen toteuttaminen" voivat jäädä pelkiksi pyrkimyksiksi, sillä ainakin jäsenmaiden keskuudessa on vielä paljon epäilyksiä EU:n kuluttajapoliittisten toimenpiteiden kuten laatustandardoinnin mielekkyydestä ja sisämarkkinoilla liikkuvien hyödykkeiden turvallisuudesta. Ja tuskinpa kuluttajien luottamusta ainakaan lisää se, että EU:n kuluttajalainsäädännön harmonisointi tehtäisiin jo olemassa olevia kansallisia kuluttajaa suojaavia lakeja heikentämällä.

Kiitämme Minna Autiota, Visa Heinosta ja anonyymeja vertaisarvioitsijoita arvokkaista kommentteista.

LÄHTEET

- Ahlström, Antti (1997) 'Finnish nutrition education and research 50th anniversary of nutrition education at Helsinki University', *Scandinavian Journal of Nutrition Näringsforskning*, 41: 111-116.
- Autio, Minna, Heinonen, Visa & Huttunen, Kaisa (2008) 'Tasa-arvo, liberalismi ja kestävä kehitys Suomen kuluttajapoliittisissa ohjelmissa' *Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2008*, 46-65.
- Bundesforschungsanstalt für Hauswirtschaft (1963) *Jahresbericht 1963: Teil L des Jahresberichtes des Bundesministeriums für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten: 10 Jahre Versuchs- und Forschungsarbeit im Institut Stuttgart-Hohenheim*, Stuttgart-Hohenheim: Bundesforschungsanstalt für Hauswirtschaft.
- Biervert, Bernd, Fischer-Winkelmann, Wolf F & Rock, Reinhard (1977) *Grundlagen der Verbraucherpolitik. Eine gesamt- und einzelwirtschaftliche Analyse*. Reinbeck: Rowohlt Verlag.
- BMELV (2009) *Verbraucherschutz und Informationsrechte*. Luettu 17.07.2009. Saatavilla http://www.bmelv.de/cln_093/DE/Verbraucherschutz/verbraucherschutz_node.html
- Bourgoignie, Thierry (1987) *Consumer law, common markets and federalism in Europe and the United States*. Berlin & New York: Gruyter.
- Dahl, Børge (1993) 'Consumer Protection within the European Union', *Journal of Consumer Policy*, 16: 345-353.
- Eco-risk, Friends of the Earth Europe & Global (2000) tiedote: http://www.planetdiversity.org/fileadmin/files/planet_diversity/Programme/Workshops/GMO_and_Health/mueller_13_5_health_impact_ppt_en.pdf
- EU-komissio (2000) Valkoinen paperi ruuan turvallisuudesta. Luettu 09.07.2009. Saatavilla: http://ec.europa.eu/dgs/health_consumer/library/pub/pub06_en.pdf

- EU-komissio (2007) EU:n kuluttajapoliittinen strategia vuosiksi 2007–2013. Luettu 24.07.2009. Saatavilla: http://ec.europa.eu/consumers/overview/cons_policy/doc/FI_99.pdf
- EU-komissio (2009) DG SANCO – consumer affairs. Luettu 24.07.2009. Saatavilla: http://ec.europa.eu/consumers/index_fi.htm
- EU:n elintarvikevirasto (2009) Kotisivut. Luettu: 24.07.2009. Saatavilla: http://www.efsa.europa.eu/EFSA/efsa_locale-1178620753812_home.htm
- Euroopan kuluttajakeskus (2009) Kotisivut. Luettu: 24.07.2009. Saatavilla: <http://www.ecc.fi/>
- Fairbairn, Brett (1999) 'The Rise and Fall of Consumer Cooperation in Germany', Teoksessa: Furlough, E. & Strikwerda, C. (toim.) Consumers against Capitalism. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 267-302.
- Heinonen, Visa (1998) Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Heinonen, Visa & Huttunen, Kaisa (2005) 'E-osuuskauppaliike kuluttajan asialla', Teoksessa: Sarantola-Weiss, M. (toim.) Kulman takana Elanto. Helsinki: Helsingin kaupungin museo.
- Heldmann, Phillip (2001) 'Negotiating Consumption in a Dictatorship: Consumption Politics in the GDR in the 1950s and 1960s', Teoksessa: Daunton, M. & Hilton, M. (toim.) The Politics of Consumption. Material Culture and Citizenship in Europe and America. Oxford: Berg Publishers, 185-202.
- Helsingin Sanomat (2.7.2009) Kuluttajien EU-ystävä ymmärtää myös yrityksiä. Kotimaa.
- Huttunen, Kaisa (2005) 'Kapitalistin aseina kapitalismia vastaan: Suomalaisen radikaalin kuluttajaliikkeen vaiheita', Helsinki: Helsingin yliopiston taloustieteenlaitoksen selvityksiä, 31.
- Huttunen, Kaisa (2006) 'Sinäkin olet kuluttaja. E-liikkeen poliittisesta etujärjestötoiminnasta konsensushakuihin kuluttajapolitiikkaan', Historiallinen Aikakauskirja, 104:408–418.
- Ilmonen, Kaj (2004) 'Pohjoismainen kuluttajapolitiikka moraalitaloutena', Teoksessa: Kauppinen, I. (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 254–288.
- Ilmonen, Kaj (2007) Johan on markkinat – Kulutuksen sosiologista tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Kennedy, John F. (1962) Special Message to the Congress on Protecting Consumer Interest. Luettu 24.07.2009. Saatavilla: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9108>.
- Kilpailuvirasto (2009) EU:n kilpailusäännöt. Luettu 24.07.2009. Saatavilla: <http://www.kilpailuvirasto.fi/cgi-bin/suomi.cgi?luku=eyn-kilpailusaannot&sivu=eyn-kilpailusaannot>
- Köppä, Tapani, Troberg, Eliisa & Hytinkoski, Pekka (2008) Osuustoiminnan yliopisto-opetuksen aikamatka Suomessa. Teoksessa: Kurki, S. & Kaipainen, R. (toim.) Tieteestä tekoja. Ruralia-instituutti, julkaisuja 14, 141–159.
- Kroeber-Riehl, Werner (1977) 'Kritik und Neuformulierung der Verbraucherpolitik auf verhaltenswissenschaftlicher Grundlage', Die Betriebswirtschaft, 37:285-321.
- Kuhlmann, Eberhard (1990) Verbraucherpolitik. Grundzüge ihrer Theorie und Praxis. München: Verlag Franz Vahlen.

- Lammi, Pirkko (1973) Kuluttajapolitiikka. Helsinki: Taloustieto ry.
- Maier, Lothar (1993) 'Institutional Consumer Representation in the European Community', *Journal of Consumer Policy*, 16: 355-374.
- MRI (2009) Geschichte des Max-Rubner-Instituts und seiner Vorläufereinrichtungen. Luettu 09.07.2009. Saatavilla: www.mri.bund.de.
- Nader, Ralph (1965) *Unsafe at Any Speed The Designed-In Dangers of The American Automobile*. New York: Grossman Publishers.
- Nonn, Christoph (1999) Vom Konsumentenprotest zum Konsens – Lebensmittelverbraucher und Agrarpolitik in Deutschland 1900-1955. Teoksessa: Berghoff, H. (toim.) *Konsumpolitik: Die Regulierung des privaten Verbrauchs im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Verlag Vandenhoeck & Ruprecht, 23-45.
- Palonen, Kari (2003) *Politiikka*. Teoksessa: Hyvärinen, M., Kurunmäki, J., Palonen, K., Pulkkinen, T. & Stenius, H. (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 467-518.
- Preuss, Thomas (1996) 'Organisation der Bundesforschungsanstalt für Hauswirtschaft bzw. Ihre Nachfolgeinstitute', Teoksessa: Oltersdorf, U. & Preuss, T. (toim.) *Haushalte an der Schwelle zum nächsten Jahrtausend: Aspekte haushaltswissenschaftlicher Forschung – gestern, heute, morgen*. Frankfurt: Campus Verlag, 420-427.
- Purasjoki, Matti & Jokinen, Juhani (2001) Kilpailupolitiikan odotukset, sääntökäytännöt ja haasteet. Helsinki: Kilpailuvirasto. Luettu 9.7.2009. Saatavilla <http://www.kilpailuvirasto.fi/cgi-bin/suomi.cgi?sivu=kilpailupolitiikan-odotukset.html>
- Reisch, Lucia (2004) 'Principles and Visions of a new Consumer Policy', *Journal of Consumer Policy*, 27: 1-42.
- Reisch, Lucia & Micklitz, Hans (2006) 'Consumers and deregulation of the electricity market in Germany', *Journal of Consumer Policy*, 29: 399-415.
- Scherhorn, Gerhard (1975) *Verbraucherinteresse und Verbraucherpolitik*. Köln: Westdeutscher Verlag.
- Schröter, Harm G (1999) *Konsumpolitik und die "Soziale Marktwirtschaft"*. Teoksessa: Berghoff, H. (toim.): *Konsumpolitik: Die Regulierung des privaten Verbrauchs im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Verlag Vandenhoeck & Ruprecht, 113-133.
- Seppelin, Markus (2000) *Osuustoiminnan jalanjäljillä*. Helsinki: Helsingin yliopiston osuustoimintainstituutin julkaisuja 28.
- Rinne, Antero R (1938) *Osuuskauppaliikkeen talouspoliittinen ohjelma*. Helsinki: KK.
- Rinne, Antero R (1948) *Monopolistiset yritysyhtymät kuluttajain vaarana*. Helsinki: KK.
- Silberkuhl-Schulte, Maria (1933) *Allgemeine Wirtschaftslehre des Haushalts. Versuch einer hauswirtschaftlichen Betriebslehre. I. Teil Die Betriebsmittel*. Berlin: Verlag Julius Beltz.
- Tanner, Väinö (1948) *Nuorukainen etsii sijaansa yhteiskunnassa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tapiola, E (1973) 'Kuluttajapolitiittiset yhteisöt', Teoksessa: Ilmonen, K. & Suomela, K. (toim.) *Kuluttakoon ken voi!* Helsinki: Tammi, 117-129.
- TEM (2008) Suomen kuluttajapolitiittinen ohjelma vuosille 2008-2011. Luettu 24.07.2009. Saatavilla: http://www.tem.fi/index.phtml?C=91336&product_id=75&s=2086

- Viitanen, Klaus (2009) 'Kuluttajansuoja vaakalaudalla EU:ssa', Helsingin sanomien vieraskynä 13.7.2009.
- vzbv (2009) Bundesrat erteilt EU-Verbraucherrichtlinie eine Absage. Thema verfehlt: Verbraucherschutzrichtlinie, die den Verbraucherschutz schwächt. Luettu 24.07.2009. Saatavilla:
<http://www.vzbv.de/go/presse/1133/1/85/index.html>
- Wahlen, Stefan (2009) 'The consumer stuck between a rock of victimhood and a hard place called responsibility: political discourses on the 'consumer' in Finnish and German governmental policy documents', *International Journal of Consumer Studies*, 33:361-368.
- Wahlroos, Hannes (2003) *Euroopan unionin lääkevalvonnan kehitys ja lääkeinformaatio –sisämarkkinoita vai kansanterveyttä?* Kuopio: Kuopion yliopiston sosiaalifarmasian laitos.
- Wilhelmsson, Thomas (2004) 'The Abuse of the „Confident Consumer“ as a Justification for EC Consumer Law', *Journal of Consumer Policy*, 27: 317-337.

KIRJOITTAJATIEDOT

Stefan Wahlen ja Kaisa Huttunen ovat tutkijoita Helsingin yliopistossa kuluttajaekonomian oppiaineessa.

